

Литвин А., доктор педагогічних наук, професор, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності;
Коваль М., доктор педагогічних наук, професор, ректор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів).

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Природа інформаційної революції, що швидко змінює світове співтовариство, ще до кінця не досліджена, однак її результати стають все більш вираженими. Стрімке зростання можливостей електронних інформаційних ресурсів, комп'ютерних мереж, засобів телекомунікації зумовили виникнення нових галузей науки і появу віртуального світу – кіберпростору. Потужні можливості оперувати потоками даних за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дають підстави стверджувати про «інформаційний вибух». Проте нарощення наукового потенціалу, зокрема індустрії нанотехнологій, удосконалення інформаційної інфраструктури і лавиноподібне зростання кількості інформації, що циркулює у світовому співтоваристві, не є причиною якісно іншої соціальної організації. Новітній етап людської цивілізації – це, передусім, зростання інтелекту, перелам світобачення, менталітету людей, зміна соціально-культурних, виробничо-технологічних, морально-духовних постулатів. Це, безперечно, пов'язано з виникненням нової парадигми нашого розвитку.

Інформаційні ресурси, взаємодії та процеси є предметом дослідження різних наук, передусім філософії, соціології, кібернетики, а також психології та педагогіки. Теоретичні засади інформаційних процесів вивчали дослідники таких наукових напрямів: соціології розуміння (М. Вебер, Г. Зіммель) і феноменології (М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, А. Шюц, К. Ясперс); символічного інтеракціонізму (Г. Блумер, Ч. Кулі); теорії соціальної комунікації (Т. ван Дейк), постбіхевіоризму (П. Блау, Г. Хоманс) і структурного функціоналізму (Х. Лассуел, Т. Парсонс, Ю. Хабермас); постструктуралізму (Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко та ін.); теорії інформації та кібернетики (Н. Вінер, А. Колмогоров, Р. Хартлі, К. Шеннон). Дослідниками і розробниками концепцій постіндустріалізму та інформаційного суспільства є: Г. Арон, З. Бжезинський (технотронне суспільство), Д. Белл, Ю. Габермас, Дж. Гелбрейт, Е. Гідденс, П. Дракер (суспільство знань), М. Кастельс, А. Кінг, Д. Лайон, М. Маклюен, Д. Мартін, Й. Масуда, Ф. Махлуп, Г. Молітор, Д. Несбіт, Т. Стоуньєр, Е. Тоффлер (концепція «третьої хвилі»), А. Турен, Ф. Уєбстер, Ю. Хаяші, П. Хіманен та ін. Цей далеко не вичерпний перелік науковців відображає невпинне зростання уваги до інформологічних теорій. Для модернізації системи освіти важливими є висновки, які одержали вчені вищезазначених наукових галузей.

Принципи, розроблені в кібернетиці та інформатиці, екстраполюючись зокрема на сферу освіти, виступають її системотвірними чинниками. Науково-технічний прогрес разом із демократизацією суспільних відносин викликали загальний інтерес до інформаційної взаємодії, електронних ресурсів і діджиталізації в педагогіці та освітній практиці. Центральні

проблеми інформатизації освіти викладені в концептуальних роботах В. Бикова, В. Глушкова, Р. Гуревича, О. Єршова, М. Жалдака, К. Коліна, Г. Маккаллі, Ю. Машбиця, С. Мерфі, М. Моїсеева, Є. Патаракіна, С. Пейперта, Т. Пломпа, О. Полат, Ю. Рамського, І. Роберт, Г. Сіменс, О. Спіріна та ін. У наукових публікаціях простежується думка, що комплексне впровадження ІКТ суттєво змінює як зміст, так і функції компонентів освітньої системи.

Мета статті – виявлення концептуальних засад інформаційного суспільства, його базової інформаційної складової як основи вдосконалення освітніх систем.

Науково-методологічне осмислення процесу інформаційної революції відбулося в межах теорій постіндустріалізму. 1958 р. термін «постіндустріальне суспільство» увів у науковий обіг Д. Рісен. 1959 р. Д. Белл назвав постіндустріальним суспільство, у якому основною виробничою силою будуть наукомісткі технології, а його потенціал вимірюватиметься кількістю (обсягом) використовуваної інформації [1, с. 333]. 1973 р. оприлюднено його працю «Прихід постіндустріального суспільства», яка стимулювала ретельні інформологічні дослідження [5].

Наприкінці ХХ ст. постало розуміння, що сьогочасне суспільство – це суспільство розумової праці, яке ґрунтується на новітніх знаннях, а нові ідеї, ноу-хау та стартапи, що будують бізнес на основі інновацій, є головним джерелом розвитку. Виник та успішно функціонує впливовий сектор, який використовує «новий спосіб домінування – створення й експлуатацію знань», що одержав назву «третьої хвилі» [12].

Учені вже понад півстоліття намагаються сформулювати, виявити детермінанти й визначити концепцію новітньої суспільно-економічної формації: глобальне суспільство (*global society*), цифрове суспільство (*digital society*), суспільство мережевого інтелекту (*net-intellect society*), суспільство знань (*knowledge society, knowledgeable society, knowledge-value society*), суспільство навчання впродовж життя (*lifelong learning society*). Найбільшого поширення набула дефініція «інформаційне суспільство» (*information society*), вперше запропонована ще 60-х рр. ХХ ст.

Започаткували цю теорію Ф. Махлуп у США, Т. Умсао й Ю. Хаяші в Японії. Найвагоміші положення інформаційного суспільства визначив К. Мей: новітні технології сприяють приходу нової ери, їх розвиток призведе до глобальної соціальної революції; формується «нова економіка», у якій ключова роль належить інформації, ідеям і знанням, а навички й розумові здібності фахівців стають їхніми найбільшими перевагами [6, с. 15-20]. У 70-ті рр. відбулося злиття цих ідей із соціальними, психологічними, культурологічними засадами постіндустріалізму.

Таким чином, **інформаційне суспільство** (англ. *Information society*) – «соціологічна концепція постіндустріального суспільства; нова історична фаза розвитку суспільства, в якому виробництво, використання та споживання інформації стає визначальним способом діяльності в усіх сферах суспільного буття (економіці, політиці та культурі)» [11]. Цей щабель розвитку сучасної цивілізації відзначається зростанням частки інфокомунікацій, інформаційних продуктів і послуг у валовому продукті, створенням глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх соціальних й особистісних потреб в інформаційних продуктах і послугах. Нове суспільство є наслідком науково-технічної революції та базується на ІКТ, «інтелектуальних» системах, автоматизації та роботизації всіх

сфер і галузей економіки й управління, єдиній інтегрованій системі зв'язку. Це забезпечує кожній особистості доступ до будь-якої інформації та знань (що закріплюється законодавчо) та зумовлює докорінні зміни в системі суспільних відносин.

Зауважимо, оскільки це важливо для психолого-педагогічних досліджень, що в межах теорії інформаційного суспільства існують дві протилежні думки. Згідно з першою – інформатизація суспільства становить безумовне соціальне благо: виникають принципово нові можливості для освіти і професійної діяльності, зростає рівень свободи й усвідомлення особистістю своїх можливостей, більш обґрунтованими і виваженими стають соціально-політичні рішення, які впливають на всі сфери життєдіяльності (Е. Тоффлер) [12]. Інформаційне суспільство зумовлює формування людини нового типу, більш гуманної, екологічно спрямованої (Й. Масуда). Завдяки цьому еволюція нашої цивілізації має змінитися на коеволюцію – обопільний розвиток людства та природи. Відповідно до іншого бачення інформаційне суспільство є за суттю маніпулятивним (Д. Лайон). Інформаційні технології справді дедалі ширше використовуються за допомогою мас-медіа владою та політичними силами, перетворюючись у політтехнології, а це призводить до того, що населення, виборці не усвідомлюють реального розподілу сил і контролю в суспільстві, стають мішенню для пропаганди і маніпуляцій [5, с. 22]. Потужні ІТ-корпорації Facebook, Google, гігант роздрібної торгівлі Amazon та інші ретельно відстежують своїх користувачів, пояснюючи це прагненням покращити послуги. Проте соціум загалом не знає, хто і для чого досліджує наші дії, збираючи персональні, часом конфіденційні дані. Це неминуча реальність життя у відкритому інформаційному світі.

Проблематика інформаційного суспільства багатовимірна, комплексна й інтегративна. Її доцільно розглядати із системних позицій. Сутність і вплив інформаційного суспільства науковці досліджують у межах постіндустріальної, синергетичної та постмодерністської парадигм [10]. Зокрема, з точки зору постмодернізму (Ж.-Ф. Ліотар), інформаційне суспільство є реалізацією провідних тенденцій розвитку людства, детермінованих відкиданням цінностей модерну. Однією з ключових тенденцій є перебудова традиційного соціуму, яка зумовлює ліквідацію ієрархічної системи цінностей, децентралізованість суспільних структур. Технологічний розвиток в інформаційну еру, на жаль, призвів до того, що розвиток науки визначають меркантильні інтереси, боротьба за фінансування, а не пошук істини.

На переконання В. Кременя, особливості постмодерністських інновацій передусім виявляються в царині науки й освіти. В освітянському просторі відбуваються спроби пошуку нового сенсу педагогічної діяльності, які базуються на постмодернових підходах, адже колишня система норм і стандартів освіти вже не відповідає реаліям, а нова лише формується [7, с. 13-14]. Зазначимо, що постмодернізм протистоїть насамперед філософії холізму, яка абсолютизує принцип цілісності знання. Освіта, що базується на її постулатах, акцентує увагу не на фактах чи вміннях, які мають передаватися учням, студентам у процесі навчання, а прагне створити освітні спільноти, які стимулювали б креативність особистості в процесі її соціалізації. Мозаїчне сприйняття довкілля не забезпечує людині цілісності освіти, а отже, й бачення світу, знайомить лише з «уламками» культури. На протигагу цьому, постмодерністська концепція ґрунтується на перебуванні людини в різних цілостях і фактично онтологічній неможливості замкнутися в межах лише однієї певної спільноти.

Отже, постмодерністська освіта прагне не до жорсткої організації інформації, що транслюється майбутньому поколінню, а до сукупності курсів, проблем, інтерпретацій, інформальних занять тощо.

Від 90-х рр. XX ст. Організація об'єднаних націй називає формування інформаційного суспільства «глобальним завданням нового тисячоліття». У 1994 р. Європейська Комісія (виконавчий орган ЄС) підготувала доповідь «Європа та глобальне інформаційне суспільство», у якій підкреслено визначальну роль ІКТ, сформульовано дефініції, характеристики й ознаки, запропоновано план дій щодо переходу до інформаційного суспільства. На цій основі 2000 р. затверджено програму ЄС «Електронна Європа», яка стала підґрунтям для розвитку стратегічних документів упродовж наступних двох десятиріч [8; 9].

Згідно з індексом інформаційного суспільства 55 країн світу вважаються такими, що перейшли до нового суспільного ладу, в якому формується кардинально нова концепція професійної діяльності та характеру виробничих відносин. В усіх країнах, що використовують ІКТ у національних інтересах (Євросоюзі, США, Канаді), розроблені та діють державні програми, спрямовані на інтегрування в глобальний інформаційний простір. Використання та розвиток ІКТ закладено в національних стандартах, концепціях розвитку. Сукупний аналіз публікацій дає змогу виявити основні характеристики інформаційного суспільства:

- розбудова всесвітньої інформаційної інфраструктури;
- масове застосування різного виду персональних комп'ютерів та інших пристроїв, підключених до інформаційно-телекомунікаційних мереж;
- підготовленість членів співтовариства до роботи з ІКТ і в мережі;
- нові форми і види діяльності у віртуальному просторі;
- можливість кожному швидко отримувати з глобальної мережі повну, точну та достовірну інформацію;
- практично миттєва комунікація з іншими користувачами;
- трансформація діяльності ЗМІ, їх інтеграція з Інтернетом, створення єдиного середовища поширення мультимедійних даних та їх потоків;
- відсутність географічних і геополітичних кордонів, формування міжнародного інформаційного права та законодавства (1998) [2].

Отже, обов'язковою передумовою формування інформаційного суспільства як нового етапу еволюції соціального устрою на основі довгострокових тенденцій збільшення ролі інформації та знань, всебічної діджиталізації, а також споживання та продукування інформаційних ресурсів у різних сферах життєдіяльності за допомогою ІКТ, які діють у глобальних масштабах, є широке запровадження в освітню галузь ІКТ і створення на їх основі комплексного, високорозвиненого інформаційно-освітнього середовища закладу освіти.

Нині необхідно зосередити зусилля на побудові цілісної теорії, яка покликана формалізувати поняття інформаційного простору та інформаційно-освітнього середовища, оптимізувати інформаційні процеси і трансакції в найрізноманітніших складових освітньої діяльності, унормувати інформаційні ресурси та електронні засоби, що використовуються закладами освіти всіх рівнів. Це допоможе пришвидшити підготовку фахівців, компетентних у застосуванні сучасних методів і технологій продуктивної діяльності в інформаційному суспільстві (повний текст доповіді див. у статті автора) [3].

Список використаних джерел

1. Белл, Д. Социальные рамки информационного общества. Гуревич П. С. (Ред.). *Новая технократическая волна на Западе*. Москва : Прогресс. 1986. С. 330–342.
2. *Закон України Про Національну програму інформатизації*. ст.181 (Зміни від 13.04.2020 № 554-IX). (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Коваль М., Литвин А. Інформаційне суспільство та професійна освіта. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2021. № 23. С. 9–27. DOI: 10.33989/2226-4051.2021.23.238214
4. Левко, А. И. Система образования в современном информационном обществе. *Философия и гуманитарные науки в информационном обществе*. 2017. № 3. С. 42–53.
5. Литвин, А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія. Львів : Компанія «Манускрипт». 2011. 498 с.
6. Мей, К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд. Київ: К.І.С., 2004. 220 с.
7. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Наук. думка, 2003. 853с.
8. Окинавская хартия глобального информационного общества. *Дипломатический вестник*, 2000. № 8. С. 51–56. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_163
9. Підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (2006). URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=61592
10. Скородумова, О. Б. Отечественные подходы к интерпретации информационного общества: постиндустриалистская, синергетическая и постмодернистская парадигмы. *Знание. Понимание. Умение: информационный гуманитарный портал*, 2009. № 4. URL: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Skorodumova/>.
11. Степаненко, В. П. (2006). Інформаційне суспільство. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія / Дзюба І. М., Жуковський А. І., Железняк М. Г. та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462
12. Тоффлер, Е. Третья хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ: Всесвіт, 2000. 480 с.